

Opponensi vélemény

Viszket Anita: *Argumentumstruktúra és lexikon. A puszta NP grammatikai sajátosságai a magyarban és ezek következményei a predikátumok lexikonbeli argumentumstruktúrájára*
c. doktori értekezéséről

1. Viszket Anita dolgozatában a puszta alanyi és tárgyi NP előfordulásának feltételeit vizsgálja. Saját javaslatainak tárgyalása előtt részletesen, kritikai megjegyzésekkel is kiegészítve áttekinti a releváns szakirodalmat. Megállapítja, hogy a puszta NP-k vizsgálata szempontjából alapvetően fontos a specifikusság kérdésének a tisztázása. A különféle definíciók közös tulajdonsága az ismert és új információ szembenállás. A specifikusság tesztelésére a 'valahány' és 'valamilyen' névmásokat javasolja. A specifikusságtól megkülönbözteti a referencialitást, mindkettőt bináris jeggyel jellemzi. Részletesen foglalkozik a határozottsági feltétellel és a szakirodalom eredményeinek felhasználásával a releváns predikátumoknak újszerű osztályozását javasolja. Az aspektus és a specifikusság összefüggéseit tárgyalva arra a – az szakirodalommal egybehangzó – következtetésre jut, hogy a határozott tárgy a progresszív, a határozatlan tárgy a befejezett aspektussal korrelál. A puszta NP-k vizsgálatát a semleges mondatokra szűkíti le.

A dolgozat további részeiben VA megvizsgálja azokat a feltételeket, amelyek mellett megjelenhet, illetőleg nem jelenhet meg puszta NP alanyként, illetőleg tárgyként. Az ebben szerepet játszó predikátum-típusokat szemantikai és szintaktikai kritériumok alapján osztályozza.

A 4. fejezet a visszautalási lehetőségeket tárgyalja, vagyis azt a kérdést, hogy milyen típusú alanyi, illetőleg tárgyi puszta NP-re lehet visszautalni. Rámutat arra, hogy a visszautalás a predikátum aspektusától is függ. A visszautalási teszt eredményei alapján háromféle puszta NP-t különböztet meg: a bővítetlen egyes számú puszta NP-t, a bővített puszta NP-t és a többes számú puszta NP-t.

Elemzései általában meggyőzőek, és a puszta NP-k számos rejtélyére adnak választ. Új meglátásokkal gazdagította a predikátumoknak a puszta NP-k szempontjából történő osztályozását is.

Az elméleti keretként használt LFG az utolsó, 5. fejezetben jut szerephez, ahol VA a különböző predikátumtípusok és főnevek lexikai jellemzésére tesz javaslatot. A reprezentáció részét képezik az argumentumokra vonatkozó korlátozásokat is. A predikátumok és főnevek ábrázolásában új eredményeket ér el mind az LFG apparátusát, mind pedig az empirikus általánosítások terén.

2. Oponensi tisztemnek megfelelően – a dolgozat érdemeinek elismerése mellett – nem hallgathatom el kifogásaimat sem. Először néhány általános kritikai megjegyzést fogalmazok meg, majd a részletes kifogásaimmal folytatom.

Néhány általános megjegyzés

2.1. A dolgozatban viszonylag sok a referáló rész, és nem mindig dönthető el, hogy a jelöltnek mi a saját hozzájárulása a tárgyalt kérdéskörhöz. A dolgozat 5. fejezetében ugyan többször is szerepel olyan összefoglaló rész (így például a 158-159.l.-on és a 165-168.l.-on), ahol a legfontosabb megállapítások vannak összefoglalva, de ezek elsősorban az LFG-beli reprezentációkra vonatkoznak. Az sem világos, hogy miért kellett külön pontban (az 5.9. pontban) szólni a dolgozat eredményeiről, amikor a megelőző pontban több oldalon a legfontosabb megállapítások vannak felsorolva. Ezek vajon nem eredmények? Jó lett volna, ha a jelölt az új empirikus általánosításokat is pontokba foglalja.

2.2. VA többször hangsúlyozza, hogy vizsgálatait a semleges mondatokra korlátozza. A terminus először a 14.l.-on, majd a 16.l.-on, 23.l.-on fordul elő, de csak a 27.l.-on van szó róla részletesebben. Komlósy 1989-re való hivatkozás félrevezető. A négy feltétel közül csak az első kettő teljesülése esetén kapunk semleges mondatot, sem a progresszív (3. feltétel), sem a fókuszos (4. feltétel) mondat nem semleges. A progresszív aspektussal ennek ellenére többször is foglalkozik, igazából tehát csak a fókuszos mondatok maradnak ki a tárgyalásból.

2.3. Az adatok: a példamondatok általában problémamentesek, egy-egy esetben azonban mégis érdemes lett volna a saját intuíciónkat ellenőriztetni. Pl. a 15.1.-on szereplő *Péter gyakran könyvet olvas – Péter gyakran újságot olvas* mondatpárral kapcsolatban a jelölt megjegyzi, hogy az első mondat rossz, a második jó. Valójában egyik mondat sem jó, hacsak nem ejtjük őket korrekciós fókuszos mondatként. Akkor viszont mindkét mondat jó. Semleges mondatként elfogadhatatlanok. Az embert sajnos gyakran félrevezeti az intuíciónja. Mindkét esetben a 'természetes' sorrend: *Péter gyakran olvas könyvet – Péter gyakran olvas újságot*, és e két mondat grammatikalitása egyformán kifogástalan. Egy másik példát véve: a 22.1-on szereplő (6)(a) mondat miért lenne rossz? A 'természetes' sorrend (a topik pozícióra való elérhetőség miatt is) *A gyerek tegnap született a kórházban*, és ez a mondat még nem is kétes értékű, hanem kifogástalan. Természetesen a *Született a gyerek* rossz mondat, de amint a mondatot idő- vagy helyhatározóval kiegészítjük, helyes mondatot kapunk: *Tegnap született a gyerek, A kórházban született a gyerek*. A példamondatokkal kapcsolatos további megjegyzésekre a későbbiekben kerítünk sort.

3. Részletes megjegyzések

24.1. A *Hozott föl fát...* miért felelne meg az imperfektív alaknak?

A (13) példasorban az egyértelműsítés miatt – legalább zárójelben – meg kellene adni a progresszív értelmezés esetében az *éppen* határozószót, az egzisztenciális olvasat esetében pedig a *már* határozószót. A (13)(a)-(b) közötti különbség magyarázatra szorul.

25.1. A (14)(a)-(b) közötti különbség nem világos. A (14)(c) az *éppen* határozószó betoldását megengedi: *Éppen légtelenített valamilyen csövet, amikor...*, tehát a kérdőjelek kitétele nem indokolt.

33.1. 3. pont: „A teljesítmény-igéknél nincsen folyamat, csak végeredmény”, helyesen: Az eredmény-igéknél az eredményt megelőző folyamat nem írható le magával az eredményigével. Pl. *Öt óra alatt elérték a hegycsúcsot*. Van folyamat, de az nem írható le az *elér* igével. Az eredmény – és a teljesítmény igékre jellemző, hogy *alatt* névutós időmódosítóval állhatnak. Ez azonban sem az *érkezik*, sem pedig a *talál* igére nem érvényes, tehát egyik sem eredményige (teljesítmény-ige meg pláne nem).

40.1. (58)(b) példa: progresszív aspektusban csak duratív ige szerepelhet, a *születik* nem duratív.

43.1. Vö. *Péter éppen írt egy levelet.* –progresszív

Péter két órán át írt egy levelet. –imperpektív

Péter két óra alatt írt egy levelet. –perfektív

A tagadás tesztje csak egy irányban működik: a progresszív nem tagadható, de ha nem tagadható, nem biztos, hogy progresszív.

44.1. (70) példa: *Egy óra alatt varrtam az inget* jó mondat!

48.1. Egyáltalán nem világos a *Péter olvasott egy újságot* és a *Péter egy újságot olvasott* közötti különbség. Mit jelentsen az, hogy az első mondat esetében a 'cselekvés teljesen végbement', a második mondat esetében viszont nem? *Péter olvasta az újságot* valóban ekvivalens a *Péter elolvasta az újságot* mondattal, de a dolgozatban nem erről a mondatról van szó.

50.1. (87) példa: itt jobb lenne nem eredményigét használni, pl. *javítja a dolgozatot*. Az eredmény létrejötté ugyanis mindenképpen befejezetté teszi a mondatot, ez a veszély a *dolgozatot javít* esetében nem áll fenn.

51.1. a 63. jegyzetben, de másutt is előfordul az az állítás, hogy a befejezett *levelet írt* más hangsúlyozású, mint a folyamatos *levelet írt*. Ennek én semmiféle jelét nem látom. Mindkét esetben az igemódosító kapja a hangsúlyt.

49.-51.1. Jó lett volna a felsorolt igék közül néhányat mondatban is bemutatni. Enélkül pl. nem világos, hogy a 3. csoportban vajon miért csak a hangsúly helye különbözteti meg a DE-igét a nem DE-igétől. A 4. csoport esetében pedig példamondat alapján könnyebben belátható lenne a mondatok thetikus volta.

62.1. A (14) mondatokat nem magyarázatképpen használjuk. A *szegény* sajnálkozást vagy más érzelmi attitűdöt fejez ki. A *Mi van a fiaddal?* – *Szegény fiú katona* mutatja, hogy nincs itt szó speciális, a tagmondatokra jellemző intonációról.

63.1. a (17) példák értelmezése: a *fel* igekötő fókuszos mondat esetében is redundáns. Thetikus állítás esetében a mondat a *Mi történt?* Kérdésre adott válaszként értelmezhető, s ebben az esetben egy szituációról állítunk valamit.

64.1. (20) példa: a (20)(a) miért lehetne csak regény vagy novella kezdő mondata? Elég ha feltételezzük, hogy narratív (elbeszélő) szövegről van szó. Másrészt – erre Maleczki is utalt – mondatot nem specifikus NP-vel is lehet kezdeni.

88.1. A *tavaly* nem időmódosító. Időbeli kiterjedésük és végpontjuk csak olyan eseményeknek van, amelyek megengedik az *alatt* névutós időmódosítót: *Három óra alatt elolvasta a könyvet*. Ennek a kritériumnak a felsorolt igék közül az *elolvas* igeen kívül (maradéktalanul) csak a *megír* tesz eleget. A *nyer* sem működik időmódosítóval pusztán névszói tárgy társaságában: **Mari öt óra alatt pénzt nyert a lottón*, de *Mari öt óra alatt nyert*. Nem jó a *megbukik*, *megjön* sem.

89.1. (93) az *alapít* nem duratív ige, tehát a *két év alatt* itt nem utalhat az alapítás időtartamára, vagyis nem időmódosító, hanem időhatározó. A pusztán NP felsorolás esetében itt is jó.

A progresszív szerkezetekre vonatkozó állítás nem érvényes: „a pusztán NP + ige szerkezeteknek gyakorlatilag mindig tudunk progresszív olvasatot adni”. Mit jelent a „gyakorlatilag”: a progresszív aspektus ki van zárva pillanatnyi eseményt kifejező igeeknél. Ilyen a *pénzt nyert*, *autót kapott*, *pénzt talált*, de az *egyetemet alapít* sem jó progresszív aspektusban.

90.1. Mit jelent a habituális olvasat a többes számú tárgyat tartalmazó mondatok esetében? Lehet a mondatokat a *szokott* predikátummal parafrázálni?

92.1. A koordináció problémája: a (106)(a) világismereti és nem grammatikai okokból rossz. Vö. *Péter rántott húst és krumplit eszik*.

98.1. Visszautalás: *Péter 1985-ben egyetemet alapított. Ma már 20000 hallgatója van; Péter levelet írt, de pro szinte olvashatatlan; Péter bort ivott vacsorára, méghozzá vöröset*. A visszautaláshoz csak megfelelő mondatot kell választani.

100.1. Az, hogy a többes számú pusztán NP-re könnyebb visszautalni, nyilván azzal függ össze, hogy a többes számú pusztán NP nem alkot az igevel komplex predikátumot.

108.1. A (54)(a) példa rossz: egyetemet alapítani nem lehet két éven keresztül.

113.1. Az inkorporáció fogalmán is múlik. A magyarban a pusztán főnév biztosan nem inkorporálódik pl. a szibériai nyelvekből ismert inkorporáció értelmében, és ebben az esetben nem véleményről van szó, hanem tényről (VA az utolsó sorban azt mondja, hogy véleménye szerint az inkorporáció nem igazolható), de az inkorporációt szokás a

komplex igék képzése esetében is használni. Ilyen lazább értelemben a magyarban is van inkorporáció.

117.1. Az (1)-(2) példák értelmezése: (1)(a) nem csak azt jelentheti, hogy Péter valószínűleg fát vágott, hanem kontrasztív topikos hangsúllyal deontikus is lehet: *Péter fát vághatott, de gödröt nem áshatott*. A mondatnak lehet tehát deontikus, sőt cirkumsztanciális olvasata is ('olyanok voltak a körülmények, hogy...'). Az (1)(b) mondatnak sem a deontikus olvasata az egyetlen, sőt az (1)(a)-val szembeállítva inkább pusztán episztemikus lehetőséget fejez ki: 'nincs kizárva, hogy Péter fát vágott'. A (2)(a) valóban két, ill. többértelmű, de a (2)(b) is jó, ha Péter a fókusz.

118.1. A (b) típusú mondatok nem viselkednek egyformán. A (3)(b) csak objektív episztemikus olvasatú lehet, a (4)(b) akkor jelenthet valószínűséget, ha a tárgy is hangsúlyt kap és a mondatot megfelelő kontextusba helyezzük el, pl. *Péter 'áshatott egy gödröt és 'elrejtette benne az aranyat*. Az (5)(b) csak akkor értelmezhető valószínűségként, ha Péter a fókusz..

121.1. A (18) példa alatti szöveg nem meggyőző. Mit jelent az, hogy az adott eseménytípust pusztán NP-vel kitöltött vonzathelyekkel lehet kifejezni?

122.1. A (19)(b) mondat: ilyet azért mondunk. A lábjegyzetben szereplő megjegyzés nem meggyőző. Hogyan lehet bizonyítani, hogy *A szobában van elég könyv* esetében az NP tartalmaz determinánst?

125.1. A (30)(b) és (d) modalizálva tökéletes: *Péter izgalmas regényt olvashatott*.

Az (32)(b) arról, hogy a levél hosszú lesz, közvetlen evidenciám is lehet. Amikor látom, hogy Péter már néhány lapot teleírt és még mindig ír, mondhatom (32)(b)-t. A példák alatti érvelés nem meggyőző.

126.1. A (34) példásor alatt: Mit jelent az, hogy az NP jelentése „kontrasztívabb lesz”?

130.1. 5.5.3. vége: a kétféle intonációs mintának van valós alapja? Nem kontrasztív topikos hangsúlyozás esetén lehet az *újságot olvas* hangsúlyos igével is használni?

(35)(a) ebben az esetben sem látható be, hogy az értelmezés az intonációtól függ. És honnan tudjuk, hogy a mondatban nem-specifikus tárgy szerepel?

131.1. Honnan lehet tudni, hogy a (35)(a) egyik változatával azonos (36)(a)-ban specifikus tárgy szerepel?

A nem alanyi puszta NP és V nem föltétlenül telikus: *tévét néz, pénzt költ, előadást hallgat* stb.

Ha jól értem a [\cdot VM] jegy szerepét, akkor pl. a *fest* ige esetében lexikailag meg kell adni, hogy az ige kaphat rezultatív bővítményt?

132.1. Ha az ige pillanatnyi eseményt jelöl, akkor a puszta NP-s szerkezet sem lehet folyamatos: *pénzt talált, levelet kapott* stb. Elég tehát a szótárban arra utalni, hogy az ige nem folyamatos.

A névszói predikátumok mind a szótárban kapják meg a [\cdot VM] jegyet? Példa?

134.1. Nyilvánvalóan van, ahol az ige mellett csak néhány főnév állhat. Ebben az esetben a szótárban fel kell sorolnunk őket. Más esetben viszont ez lehetetlennek tűnik. A *szed* ige pl. gyümölcsön kívül (és már ez sem zárt osztály) megengedi a virágot és a termést jelentő főnevet is: *rózsát szed, kukoricát szed. Az almát szed* nem tartozhat a *vihar támadt, szél kerekedett* sorba.

Az igaz, hogy a *gyűjt* igével csak „elfogadott gyűjtemény-típusok” esetében használhatunk egyes számú puszta NP-t, ez azonban csak szükséges, de nem elégséges feltétel: *gyufásdobozokat/könyveket/régiségeket/ritkaságokat/rovarokat gyűjt, de *nőket/gyerekeket/macskákat gyűjt.*

A *vendég* nem az egyetlen lehetőség, van legalább még egy: *futár érkezett.*

135.1. A *szed* ige esetében az, hogy több dologról van szó, már szemantikai szinten eldől: **szedtem egy almát.*

Mit jelent az, hogy az *újságot olvas, almát szed* része-e vagy sem a nyelvhasználatnak? Van olyan magyar beszélő, aki ezeket nem tudja használni? Azt sem értem, hogy miért függne a nyelvhasználatról, hogy a fenti kifejezések bővíthetők-e. Van olyan magyar anyanyelvű beszélő, aki azt mondaná, hogy a *sok almát szed, piros almát szed* rossz szerkezet? Aligha.

136.1. 214. jegyzet: Mit jelent az, hogy más az intonációja?

137.1. A (45) alatti igék, igés szerkezetek különbözőképpen viselkednek. A *varr, mos, vasal* lexikailag folyamatos, de kompozicionálisan befejezetté tehető: *egész nap varrt – egy nap alatt inget varrt a férjének. A kutyát kapott ajándékba* csak befejezett lehet, mert a *kap* ige már befejezetté teszi a szerkezetet. Az *almát szed vkinek* is folyamatos: *egész délután almát szedett a nagyanyjának*, befejezetté számneves szerkezettel tehető: *néhány*

óra alatt több kosár almát szedett a nagymamájának. A (45) alatti igék, igés szerkezetek tehát heterogén viselkedésűek, hogyan kerültek tehát egy csoportba? A példák alatti második mondat: itt szó sincs állításról. Állítást csak mondattal tehetünk. És ha az igéket állításra használnánk fel, akkor sem lesz mindegyik befejezett.

139.1. Az (51) mondat milyen nyelvváltozatban jó? Az *alapít* nem folyamatos aspektusú ige, folyamatos időmódosítóval a mondat agrammatikus. Van olyan nyelvváltozat, amelyben az *alapít* duratív ige? VA felfogása túlságosan liberális.

164.1. a (109) példa: *ugye írt egy levelet* lehet befejezett is, pedig *ír* eredménytárgyat kívánó ige és a tárgy specifikus.

A (109) és a (110) között *ugye* nincs összefüggés? A (109)-ből ti. semmiképpen sem következhet a (110) lehetősége.

A dolgozat igen gazdag példaanyagot tárgyal, ezért nem meglepő, hogy velük kapcsolatban viszonylag sok a kritikai megjegyzésem. Ezek azonban elsősorban a példák értelmezésére vonatkoznak és nem érintik a dolgozat főbb mondanivalóját. Összességében a dolgozat minden kétséget kizáróan megfelel a doktori értekezésekkel szemben támasztott követelményeknek. Javaslom ezért az értekezés vitára bocsátását és Viszket Anitának a doktori cím odaítélését.

Budapest, 2005-03-14

Kiefer Ferenc
professzor emeritus